

TÜRK KONSEYİ

FIRSATLAR VE ALGILAR

MURAT ASLAN

SETA | PERSPEKTİF

KASIM 2021 · SAYI 321

- Türk Konseyi nedir?
- ABD, Avrupa, Rusya ve Çin'in Türk Konseyi'ne yönelik algıları nasıl şekillenmektedir?
 - Türk Konseyi Orta Asya'da yeni bir rekabete neden olur mu?

GİRİŞ

Küresel rekabetin coğrafyaya tabi olmadığı günümüzde çok kutupluluk ağırlık kazanmıştır. Devletler tehdit algılarıyla motive olmuş bir şekilde kendi başlarına üstesinden gelemeyecekleri konularda kimi zaman iş birliği kimi zaman da rekabet içerisindedir. Ancak önceki yüzyılın başında Liddell Hart'ın "dolaylı tutum" adını verdiği stratejideki akıl dolu çözümler devletleri birbirlerine doğrudan meydan okumak yerine ikincil veya üçüncül angajman yöntemlerine itmektedir. Asimetri nin ön plana çıktığı yeni çatışma türlerinde devletlerin oluşturduğu yapı bir yandan rekabetin yönetilmesinde birimlere imkanlar sunarken diğer taraftan farklı mezo yapıların teşkil edilmesiyle yapılar arası rekabet mümkün hale gelmiştir.

Türk Konseyi'nin kurulmasıyla birlikte Avrupa'dan Orta Asya'ya uzanan yeni bir yapı zuhur etmiştir. Dayanışma olgusunu kültür birliğiyle güçlendiren Türk Konseyi herhangi bir devleti hedef almaksızın devletlerin iş birliği yoluyla özgün gelişim hakkından güç almaktadır. Ancak Türk Konseyi'nin halen vücut bulduğu coğrafi uzanım küresel politikalara teksif ol-

muş devletleri projeksiyonlar üretmeye itmektedir. Şüphesiz ihtimaller üzerine inşa edilen politik analizlerin doğruluk ve gerçekleştirilebilme dereceleri sorgulanabilir niteliktedir. Ancak Türk Konseyi'nin Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB, münferit Avrupa ülkeleri dahil), Rusya ve Çin tarafından nasıl algılandığını çözümlmek faydalı olacaktır. Böylece Türk Konseyi'nin esasen yeni başlamış sürecinin "yönetilebilir" bir yaklaşımla yürütülmesi mümkün olacaktır. Bu kapsamda perspektifte üç ayrı devletin ve bir devlet üstü yapının Türk Konseyi'ne yönelik yaklaşımları ayrı ayrı incelenmektedir.

TÜRK KONSEYİ NEDİR?

Türk devletleri arasındaki iş birliğinin temelleri 1992'de Ankara'da yapılan zirve ile atılmıştır. Zirve sonrasında ziyadesiyle ekonomik iş birliği alanında kararlar alınmış ve Ankara Bildirisi yayımlanmıştır. Türk Konseyi (diğer adıyla Türk Keneşi) ise 20-21 Ekim 2011 arasında Kazakistan'ın Almatı şehrinde Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkiye'nin bir araya gelmesiyle kurulan bir dil ve kültür birli-

MURAT ASLAN

1991'de Kara Harp Okulu Yönetim Bölümü'nden mezun oldu. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinde muhtelif görevler aldı. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans (2006-2010) ve doktora (2011-2017) eğitimlerini tamamladı. Akademik çalışmalar yapmak üzere TSK'dan kendi isteğiyle Şubat 2017'de emekli oldu. Başkent ve Hasan Kalyoncu üniversitelerinde siyaset ve uluslararası ilişkiler alanında dersler vermeyi müteakip Hasan Kalyoncu Üniversitesi'nden öğretim üyesi olarak görev aldı. Savunma ve güvenlik çalışmaları kapsamında güç kavramı, istihbarat ve propaganda kavram ve uygulamaları üzerine yoğunlaştı. Halen Hasan Kalyoncu Üniversitesi öğretim üyesi olan Aslan SETA'da araştırmacı olarak görev yapmaktadır.

ğidir. Nitekim Konseyin asli ismi “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi” olarak ilan edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Türkçenin zenginliği ve yaşadığı coğrafya referans alınmıştır. Konseyin siyasi yönünden ziyade günümüzün “yumuşak güç” unsurları ön plana çıkmıştır. Ayrıca Türk Konseyi’nin tesisi ve yaşatılmasında Kazakistan’ın onursal Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in fikir babası olarak öncülük misyonunu üstlendiğine dikkat çekmek gerekir. Türk dili ve kültürünün katkılarıyla Türk kökenli devletlerin etkileşiminin sağlanmasının amaçlandığı Türk Konseyi’nde aynı zirvede kurulan Türk İş Konseyi aracılığıyla da kültürel yakınlığın iş dünyasına tahvil edilmesi arzulanmıştır.

İkinci Türk Konseyi Bışkek’te 22-23 Ağustos 2012 arasında devlet başkanlarının katılımı ile zirve şeklinde icra edilmiş, “Eğitim, Bilim ve Kültürel İş Birliği” temasıyla kurumsal adımlar atılmıştır. Bu zirveden sonra Türk Konseyi faaliyetlerinin öngörülebilir bir şekilde ve bütçelenerek icra edildiği görülmektedir. Her sene icra edilen zirvelerde farklı temalar ön plana çıkarılarak safhalandırılmış bir yaklaşımla kabul edilebilirliği olan faaliyet çizgisi izlenmiştir. Nitekim üçüncü zirvede ulaşım alanında yapılabilecekler görüşülmüş ve Türki devletlerin fiziki irtibatı üzerinde durulmuştur. Bahse konu temaların görüşülmesi yoluyla bölgesel nitelikte olan örgütün iş birliği alanlarında tema genişlemesi başarılmıştır. Günümüzde siyaset, eğitim, gençlik ve spor, ekonomi, ulaştırma, gümrük, turizm, diaspora, bilgi ve iletişim, medya ve enformasyon şeklinde tasnif edilen iş birliği alanları Konseyin iştiğal ettiği sahalardır.

Son yıllarda Türk Konseyi’ne üye sayısı bağlamında genişleme gözlemlenmiştir. Bu kapsamda Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Türkiye Konsey üyesi iken Macaristan ise gözlemci ülkedir. Öte yandan Türkmenistan’a yapılan üyelik çağrısı dikkate değer bir adım olmuştur. Türk Konseyi’nin 31 Mart 2021’de telekonferans yoluyla gerçekleştirdiği zirve hem Batılı ülkelerde hem de Rusya ve Çin’de merak uyandırmıştır. Nitekim 2021 zirvesinde alınan kararlar Türk dünyasının kurumsal bir çatı altında

kendisini yeniden yapılandırması istikametinde muhtemel gelişmeleri haber vermektedir.

Türk Konseyi’nin 12 Kasım 2021’de İstanbul’da icra edilecek zirvesinde “Aksakallı Elbaşı” Nursultan Nazarbayev’in 2019’da Bakü zirvesinde teklif ettiği şekliyle Konseyin isminin “Türk Devletler Teşkilatı” olması ve kurumsallaşma gayretlerinin artırılması gündeme alınmıştır. Nazarbayev’in “Turan koridoru” kurulması şeklinde dillendirdiği entegrasyonun (AB örneğinde olduğu gibi) kendine münhasır bir tekemmül sürecine girebileceği anlaşılmaktadır. Konseyin ana ajandası Türk soylu devletlerin tedrici bir yaklaşımla iş birliği olanaklarını birbirlerine öncelik verecek şekilde derinleştirmesi şeklinde belirlemiştir. Ancak mal ve hizmet dolaşımı, ekonomi gibi üye devletlerin egemenliklerinin bir kısmından vazgeçebildiği AB benzeri bir mimari Konsey için henüz olgunlaşmış bir fikir değildir. Türk devletlerin “birliktelik” üzerine inşa edilmiş bilinç düzeyinin kurumsal hale gelmesi ve siyasi dayanışmaya yansımaları ise başarılabilecek kısa vadeli gerçekçi hedeflerdir. Bu çerçevede Türk Konseyi’nin Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan’a vermiş olduğu siyasi destek dikkate değer bir gelişmedir. Aynı tutumun Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin tanınması bağlamında ele alınması da gerçekçi bir beklentidir.

ABD’NİN VE AVRUPA’NIN ALGILARI

Türk Konseyi’nin dönüşümü ve siyasi dayanışma istikametinde yol alan anlayışı hem Batı dünyasının hem de Rusya ve Çin’in siyasi-jeopolitik zihinlerinde tereddütlere yol açmıştır. Nitekim Türk Konseyi ile ilgili algı ABD-AB eksenini küresel değerlendirmeler yapmaya itmekte, Rusya ise arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya’da, içinde yer almadığı oluşumlara şüphe ile yaklaşmaktadır. Aynı şekilde Çin’in Orta Asya’da çıkarları ve Doğu Türkistan odaklı savunmacı tutumu “Türk” kelimesi ile zuhur eden “bilinç” düzeyine ihtiyatla yaklaşmasına neden olmaktadır. Buna binaen küresel bağlamda kendini “merkez” güç olarak algılayan devlet/devlet üstü yapıların siyasi yönü ağır basan bir Türk Konseyi’ne veya müstakbel adıyla

la Türk Devletler Teşkilatı'na nasıl yaklaşabileceğine dair projeksiyonlar üretmek faydalı olacaktır.

ABD, AB ve münferit Avrupa ülkelerinin Rusya'ya ve Çin'e yönelik kaygıları hem söylemlere hem de caydırıcı tedbirlerine yansımış haldedir. ABD'nin kamu diplomasisi kanalı Amerika'nın Sesi 13 Nisan 2021'de yayımladığı bir haberde Rusya ve Çin'in (özellikle Çin'in) ABD'nin nüfuz etme kapasitesine tehdit oluşturduğuna dair on sekiz Amerikan istihbarat örgütünün ortak rapor hazırladığını duyurmuştur. Haberde istihbarat raporunun Rusya ile ilgili kısmında ABD önderliğindeki NATO ittifakına vurgu yapılmış ve Moskova yönetiminin İttifakı bölme-ye çalıştığı belirtilmiştir. Şüphesiz böyle bir tespitin odağında Türk-Rus ilişkileri yer almaktadır. Çin bağlamında yapılan tespitler –Rusya'ya nazaran– kaygı düzeyinin daha da arttığına işaret etmektedir. Çin ise ilgili haberde ekonomi, nükleer, uzay, siber gibi farklı alanlarda tehdit olarak nitelendirilmiştir.

AB, Rusya ile ilgili değerlendirmelerinde Avrupa'nın doğusundaki üye ülkelerin kaygılarına öncelik vermektedir. Ukrayna'nın halen yaşadığı Rusya kaynaklı sorunlar ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi dikkate alındığında AB algısını Rus askeri tehdidi yönlendirmektedir. Öte yandan Rusya'dan enerji ithal eden AB ve Birlik üyesi münferit ülkeler denge siyaseti izleme seçeneğini tercih etmektedir. Aynı algı Çin'e uyarlandığında Pekin'in ekonomik nüfuzunun farkında olan Avrupa cenahı sürdürülebilir bir rekabeti yeğlemektedir. Öte yandan Joe Biden döneminde ABD ile ilişkileri normalleşen Avrupa'nın Rusya ve Çin'e yönelik kolektif eylemlerinde daha kararlı olabileceği gözlenmektedir.

RUSYA'NIN VE ÇİN'İN KAYGILARI

ABD ve AB'nin Rusya ve Çin kaynaklı uzun dönemli tehdit algılarıyla Türk Konseyi'nin gelişimini bir bağlam içerisinde ele almak gerekmektedir. Halen kültürel ve ekonomik iş birliği gibi “yumuşak” alanlarda seyreden Türk Konseyi'nin kurumsallaşma çabaları Rusya ve Çin'i kaygıya sürüklerken ABD ve AB tarafında ise istismar edilebilecek bir konu başlığı şeklinde algıla-

nabilecektir. O halde öncelikle Rusya ve Çin'i kaygıya sevk edebilecek etmenler, müteakiben ABD ve AB'nin Türk Konseyi'nin kurumsallaşması sonrası izleyebileceği stratejiler öngörülmelidir.

Rusya'nın Orta Asya politikasını ele alırken Çarlık rejimi ve Sovyetler dönemindeki pratiğin günümüze yansımalarını gözden geçirmek gerekmektedir. Rusya, Orta Asya yayılcılığını başardıktan sonra sosyal mühendislik projeleri başlatmış ve kendi algısındaki arka bahçesini şekillendirmiştir. İngiltere ile Orta Asya üzerine sürdürdüğü “büyük oyun” zaman içerisinde adı konmamış nüfuz alanları şeklinde rekabetten kabullenilmişliğe evrilmiştir. Sovyet dönemi ise ideolojik temeli olan bir stratejiye yol vermiştir. Bu kapsamda milliyet eksenli fikirler bastırılırken sonradan başarısızlığı tescillenecek Marksizmin merkezi planlamaya dayalı sistemi Orta Asya cumhuriyetlerini Rusya'ya bağımlı kılmak için istismar edilmiştir. Ayrıca Rus nüfusun Orta Asya'ya yerleştirilmesi ve yerleştirilmesi demografiyi dönüştürme amacına hizmet etmiştir.

Rusya'nın uzun tarihsel sürece dayanan stratejisi günümüze üç ana sahada Rus agresifliğini miras bırakmıştır. Bunların ilki ekonomi ve doğal kaynakların Rusya üzerinden dünya pazarlarına akmasıyla ilgilidir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin Rusya'yı merkeze alan ekonomi ağı Sovyetler'in yıkılmasından sonra da doğal kaynakların Rusya'ya aktarılmasına neden olmuştur. Enerji başta olmak üzere Orta Asya ülkelerinin canlı bir ekonomik hayat için Rusya'ya –kimi zaman da Çin'e– bağımlılığını azaltmaya çalıştıkları görülmüştür. İkinci husus siyasi ve askeri düzenlemelere yönelik olup Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü marifetiyle eski Sovyet ülkeleri arasında istikrar sağlanması amaçlanmış ancak girişimler Rusya'nın arka bahçesi olarak algıladığı bölge üzerinde kontrol tesis etmesiyle sonuçlanmıştır. Üçüncü husus zamanında Rus demografisinin ihraç edilmesiyle Rusya'nın soydaşlarının yaşadığı ülkelere müdahale hakkını saklı tutmasıdır. Böylece Rusların herhangi bir boyuttaki girişimine yönelik meşru argüman üretme sorunu halledilmiştir.

Rusya ile karşılaştırıldığında Çin'in durumu farklılıklar göstermektedir. Çin, Doğu Türkistan hassasiyetini açıkça hissederken Orta Asya'da artacak milliyet bilincini kendi topraklarına yönelik bir risk olarak algılayabilir. Bu nedenle Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde ekonomik etkileşimi ve enerji ithalatını ön plana çıkarırken Şangay İşbirliği Örgütü marifetiyle bölgenin dinamosu niteliğindeki ülkelerle siyasi ve askeri ilişkilerini yönetmeye çalışmaktadır. Ayrıca bahse konu örgütün üyesi olan Kazakistan ve Kırgızistan'ın aynı zamanda Türk Konseyi üyesi olduğu da dikkate alınmalıdır. Çin ekonomisinin ham madde ve enerji ihtiyacı dikkate alındığında Orta Asya devletleri hem kaynak sağlayan hem de transit geçiş imkanı veren bir konumda olup bu devletlerin güvenlik ve istikrarı Çin'in önceliği anlamına gelmektedir. Esasen Rusya ve Çin'in Orta Asya paydasındaki ortak kaygıları her iki devletin de bölge kaynaklarına erişirken yürüttükleri "tatlı" rekabet bir yana ABD ve AB'nin Orta Asya'daki mevcudiyetleridir.

ORTA ASYA'DA REKABET

ABD ve AB için Rusya ve Çin'den kaynaklı tehdit algısı dikkate alındığında Orta Asya'da mevcut güç dengelerindeki dönüşümün yatıştırıcı etkisi olabileceği görülmektedir. Rusya ve Çin'in Orta Asya'da doğrudan rahatsız edilmesi ABD-AB ile Rusya-Çin ikilileri arasındaki rekabette yeni bir "büyük oyun"a yol açabilecektir. Böyle bir senaryo her iki güç odağının yeni bir "soğuk savaş" yaşamasına neden olabilecek ve tek kutuplu dünyadan çok kutupluluğa geçiş konuşulurken tekrar çift kutupluluk mümkün olabilecektir. Ancak ABD-AB ikilisinin dolaylı ve maliyetsiz bir yöntemle meyletmesi daha makul görünmektedir. Bu noktada Türk Konseyi'nin daha kurumsal bir yapıyla sahneye çıkması söz konusu ikiliye fırsatlar sunmaktadır. Nihayetinde Türk Konseyi'nin Orta Asya'da yeni bir çekim merkezi haline gelmesi Rusya-Çin blokunun arasında jeostratejik anlamda yeni bir oluşuma imkan tanıyabilecek ve bu iki ülkenin nüfuz bölgelerinde dönüşüme yol açabilecektir.

Ekonomik bağlam siyasi rekabete göre daha akılcı bir yol izleyebilecektir. Türk Konseyi'nin ekonomi,

ulaştırma ve altyapı genişlemesi sonrasında ulaşmak istediği pazar kapitalin yoğunlaştığı alanlardır. Diğer bir ifadeyle Orta Asya kaynaklarını arz ve talep eden sayısındaki artış ve erişilebilirlik imkanlarının artması nedeniyle Türk Konseyi'nin üyeleri iç pazar oluşturma yanında alternatiflerin olduğu dış pazarlara da hitap edebilecektir. Bölgesel siyasi ve askeri örgütlerin çatısı altında iş birliği içinde olan Türk Konseyi'nin Orta Asyalı üyeleri kendi aralarındaki dayanışma neticesinde Rusya ve Çin'in dayatmalarına karşı daha güçlü bir duruş sergileyebileceklerdir. Böyle bir projeksiyon uzun dönemde Orta Asya'da zayıflayan Rusya-Çin ikilisinin ABD ve AB tarafından "tehdit" seviyesinden "risk" düzeyine indirgenmesi anlamı taşımaktadır. Ayrıca Orta Asya enerji kaynaklarının Batı pazarlarına aktarılması enerji ihracına dayalı rantiyer bir ekonomi haline gelen Rusya'yı ve enerji yoksunu Çin'i sıkıntıya düşürebilecektir. O halde Türk Konseyi'nin kurumsallaşması ABD-AB ile Rusya-Çin ikilileri arasındaki rekabette belirgin bir konu başlığı olmaya aday görünmektedir.

SONUÇ

Türk Konseyi'nin paydası ortak kültür ve gelecek beklentisi olarak ortaya çıkmıştır. Ortak geçmiş ve soyu miras alan Türk devletleri Türk Konseyi'nin kurumsallaşmasıyla ortak çıkarlarını gerçekleştirebilecek bir potansiyeli yakalayabilecektir. Bu cihette Konseyin iş birliği alanlarının genişlemesi ve ilişkilerin derinleşmesi gereklidir. Türk devletlerinin "tek millet" olma özelliği böyle bir örgütlü hareketi mümkün kılmaktadır. Ayrıca müteakip dönem ancak kültürel, ekonomik ve kısmen siyasi uyumu tesis etmiş toplumların güçlerini birleştirmesiyle aşılabilecektir. Bu nedenle küresel rekabet gölgesindeki makro değişim ve dönüşüm eğilimleri Türk devletlerinin muhtelif katmanlarda sinerjik etkileşimini, toplumsal düzeyde yatay etkileşimini ve devlet kimliklerini muhafaza ederken kolaylaştırıcı bir kurumsallaşmayı gerektirmektedir.

Türk Konseyi'nin –gerekliliğine rağmen– yeşereceği coğrafya Rusya ve Çin açısından arka bahçe olarak algılanmaktadır. Bahse konu geniş coğrafyada Türk bi-

linç düzeyinin artması ve ekonomi, altyapı, ulaştırma, kültür gibi alanlarda cereyan eden etkileşim Rusya ve Çin tarafından potansiyel risk olarak algılanmaktadır. Bu iki ülke Orta Asya'da kontrolü elinde tutmak istemekte, "büyük oyun" örneğinde olduğu gibi başka bir güç merkezinin bölgede vücut bulmasına soğuk yaklaşmaktadır. Ancak Türk Konseyi'nin kurumsallaşması söz konusu iki ülkeye meydan okuma amacı taşıma-

maktadır. ABD ve AB'nin Rusya ve Çin'i "rakip" ülke şeklinde ilan etmesi sonrasında Türk Konseyi'ndeki kurumsallaşma süreci küresel siyasetin farklı aritmetik dengelerini hareketlendirebilecektir. Bu nedenle Türk Konseyi'nin kültürel, ekonomik, sosyal ve nihayetinde siyasi etkileşim alanlarının büyük güçlerin mücadelesinde istismar edilememesi önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://twitter.com/setavakfi)